

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Ellen Margrethe Lund : Nord og syd for den gamle grænse

H. Worsøe : Ludvig Blom - Hiort Lorenzens handelsbetjent

Jens Lampe : Bertha Hahn - pigen fra Sønderborg

J. N. Lorenzen : Et maleri af Eckersberg

Bjørn Svensson : Vartenbjerg bro

H. P. Jørgensen : Af min slægts historie

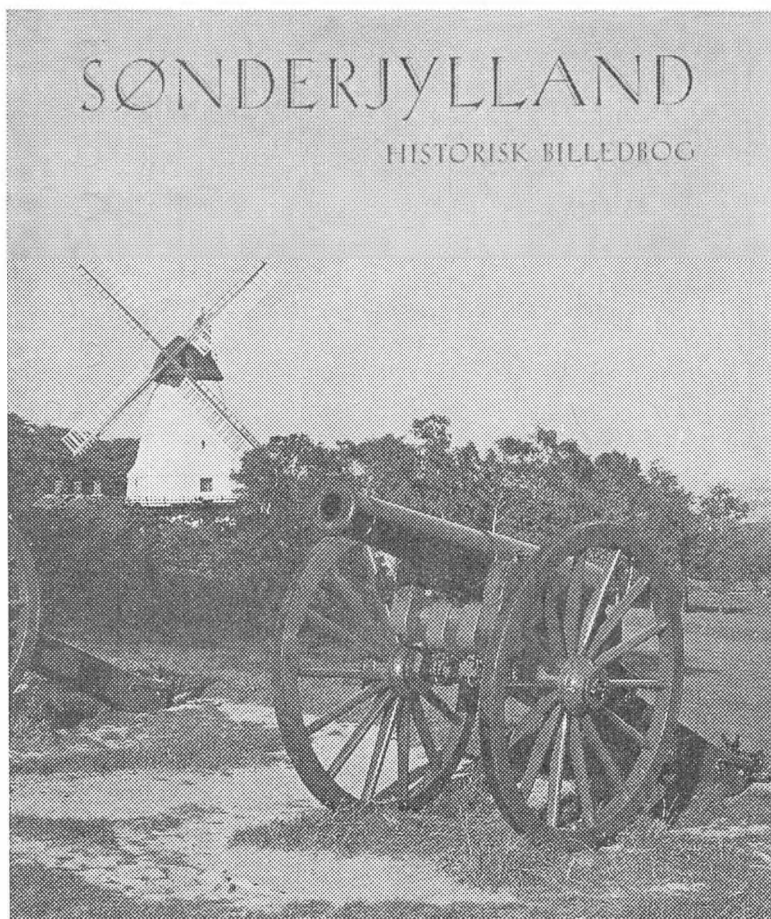
J. Christensen : En fattigsag fra Hostrup sogn

Boganmeldelser

MARTS

3 · 1968

44. ÅRGANG

Årets konfirmationsgave er

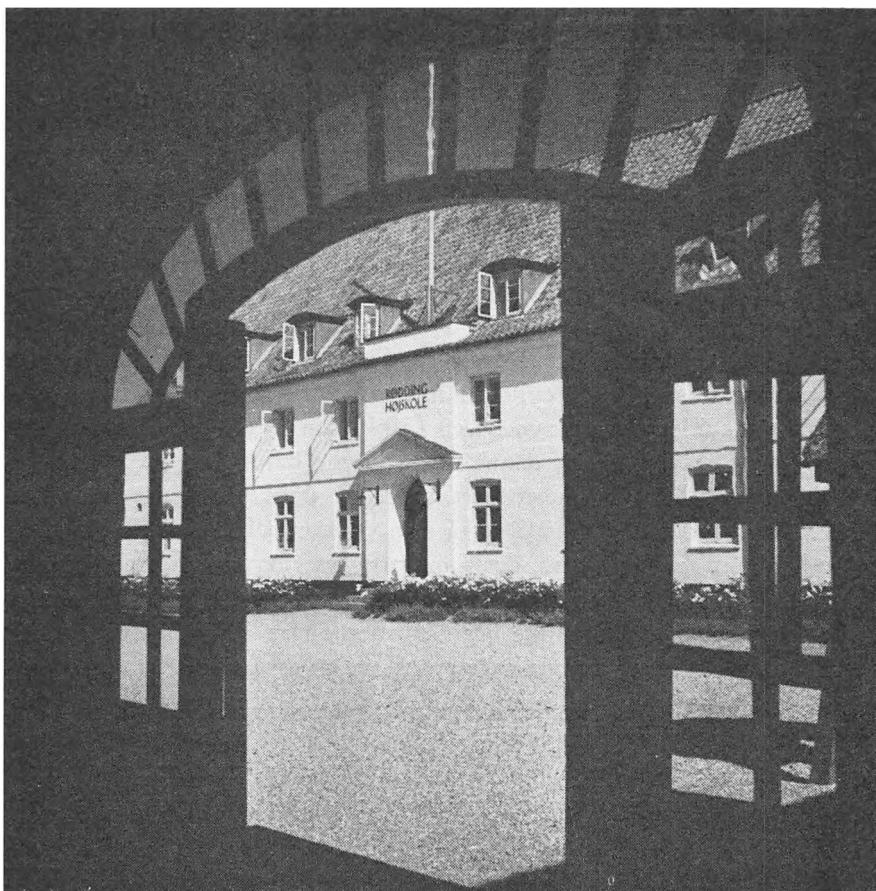
SØNDERJYLLAND Historisk Billedbog

Det smukke værk, der er blevet en stor succes, er nu udkommet i 3. oplag – den er trykt ialt i 20.000 eksemplarer.

Prisen i boghandelen er 54,- kroner, mens medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland og abonnenter på Sønderjysk Månedsskrift kan købe bogen til halv pris, 27,- kroner (plus MOMS og forsendelsesomkostninger) ved bestilling hos

*Historisk Samfund for Sønderjylland
Ekspeditionen
Landsarkivet
Åbenrå*

Ekspeditionens telefon er 046 2 46 83, og postgironummeret er 4 26 82.

Rødding højskole.

Nord og syd for den gamle grænse 1917-1945

Fru Ellen Margrethe Lund, Tanderupgaard, fortæller med både alvor og humor om 28 år i medgang og modgang på de to så forskellige nabohøjskoler i Askov og Rødding.

Den 16. august 1926 kørte vi ind på Rødding højskolegård, hvor bestyrelsens arbejdsudvalg, Mads Gram, Københoved, Peder Kloppenborg, Harreby, Jens Peter Hansen fra Hjerting og fru Lycke stod på trappen for at byde det ny forstanderpar velkommen.

Bag os havde vi ni års lærergerning ved Askov højskole, og Askov var nær den gamle grænse. Fra vort sovekammer kunne vi i krigens sidste år høre skud fra grænsen; så vidste vi, at rømningsmænd havde prøvet at slippe over Kongeåen, og af og til så vi om morgenen en vogn med russiske krigsfanger eller med en mand i feltuniform på vej til øvrigheden i Hol-

1968-3

sted for at få deres forhold undersøgt, og i møllehatten sad dag og nat en dragon fra grænsevagten på post.

Både Ingeborg og Jacob Appel – begge børn af gamle Rødding-forstandere – var stærkt knyttet til Sønderjylland ved slægts- og venskabsbånd, og det mærkedes i skolens daglivliv. Vi unge respektløse lærere kunne undertiden synes, at Jacob Appels idelig gentagne tale om »Grænsens sang« mindede om børnelegen: »og ræven rask over isen«; men efterhånden blev det os klart, hvor stærkt hans hjerte var bundet til det tabte land.

Der var også stadig rømningsmænd på skolen, og mødte man i aften-skumringen en af dem, kunne et »godaften« udløse et militærisk skridt til siden og stram honnør. En af disse sønderjyske elever, der havde været hårdt med, var en dag på cykeltur med os; midt i Vejen by sprang han pludselig af cyklen og omfavnede en forbipasserende mand. Da han indhentede os, fortalte han, at denne mand havde båret ham ud af kampen ved Verdun, da han var blevet såret, og de havde ikke siden set hinanden.

Våbenstilstanden 11/11 1918 kom som en stor befrielse – på Rødding-egnen boede en tid den mand, der som hornblæser havde stået på trinbrættet af bilen med det hvide flag, da den fra de tyske linier kørte gennem ingenmandsland – og så fulgte begivenhederne slag i slag. Mødet mellem ledende sønderjyder og kongerigske politikere til drøftelse af grænsespørgsmålet, som Appels havde indbudt til, måtte vi lærerkoner til vor store harme ikke deltage i, ikke engang en baggrundsplads kunne der blive til os; så vi måtte nøjes med vore mænds referater og med at betragte alle disse betydningsfulde personer, når de ivrigt samtalende trak frisk luft i gård og have.

Og så afløstes glæden af den hårde grænsestrid, der delte familier og gjorde gamle venner til bitre fjender.

I et brev fra en rejse i Vestjylland 1919 fortæller min mand: »I Struer kom fru Lycke fra Rødding og hendes datter, fru Jensen fra Tornumgård, ind i kupeen; *men de hilste dog på mig.*« Og så blev netop de to – meningsforskellen til trods – vore kærester venner på Rødding-egnen.

Appel havde en svær tid. I hvilken lejr hørte han, den gamle klosterbroder, hjemme? »Glem ikke, at en grænse skærer i noget levende,« var hans stadige formaning til os lærere.

Afstemningsdagen 10/2 blev den helt store glædesfest. Dagen begyndte med gudstjeneste i valgmenighedskirken, hvor den 90-årige pastor Feilberg, der i sin præstegård i Valsbøl havde kunnet høre fjern kanontorden i 1864, prædikede; og derefter marcherede lærere og elever med Dannebrog i spidsen til grænsen ved Skodborghus, mens regnen piskede, og stormen flåede flagene.

Afstemningsdagen for 2. zone, 14. marts, var anderledes dyster; mange elever sad grædende i krogene, mens valgresultaterne indløb.

Ellen Margrethe Lund, f. Bagge.

Grænsen var stadig spærret, og tyske soldater gik stadig vagt langs Kongeåen, men ved hjælp af rundelig bestikkelse kunne den dog passeres, og de unge Askov-lærere havde mange festlige og spændende ture til de første danske møder i landsdelen. Jeg husker en tur til Københoved, der gik over den delvis afbrudte Mergelbro, hvor man enten måtte gå ligevægtsgang på skinnerne eller også hoppe fra svelle til svelle. Da vi skulle hjem, kom afløsningen for tidligt, og før den bestukne vagtmand nåede at standse ham, havde han affyret to varselsskud efter os, der hastede ned mod broen over den bløde engbund.

De tyske og danske vagter kunne tale med hinanden over åen, og en af tyskerne, der stolt over sin ny erhvervede røde brystsløjfe opfordrede de danske dragoner til også at danne arbejder- og soldaterråd, fik det rolige svar fra den danske Jens: »Nej, du ka Dælen mæ tro, de ska bli Løwn.«

De, der boede Kongeåen nærmest, blev utålmodige, da det trak ud med grænseflytningen, og natten mellem 16. og 17. juni, da toldgrænsen ophævedes, samlede Skibelund-folkene naboer og venner ved åen; grænsestenen blev gravet fri og så væltet ned i vandet, og gamle Knud Petersen med det store hvide skæg talte fra broen: »I dag springer lykkens gang for Danmark, og vi tror, at hendes tøjler hænger i Herrens højre hånd.« De var dog kommet en postgang for tidligt; endnu var ikke alle formaliteter i orden, og begivenheden afstedkom nogle besværligheder.

Desværre kom vi hverken med til at modtage kongen ved Frederikshøj eller til det store møde på Dybbøl; der var så mange lokale møder, der skulle passes, og nogen skulle tage sig af eleverne.

Jacob Appel arbejdede ivrigt med ordningen af sønderjyske skole- og kirkeforhold, og Rødding højskole blev genåbnet med Herdis og Erik Appel som forstanderfolk; det var helt naturligt, at valget faldt på dem, hvis forfædre begge havde været Rødding-forstandere.

Årene gik. Pengekrisen lagde en dæmper på genforeningsglæden; men det græsklædte vejstykke ned til Kongeå-broerne blev slidt bart, og vi så stadig flere sønderjyske ansigter i Askov.

I Rødding var dagene ikke længere så lyse. Elevtilgangen svigtede, og

Appels tænkte på at trække sig tilbage. Den aprildag, da der i Askov var afskedsfest for vintereleverne, blev vi kaldt over i Appels private stue, og der kom Hans Appel, formand for Rødding højskoles bestyrelse, imod os med hilsen fra bestyrelsen, der samme dag havde holdt møde i Rødding, og opfordring til at afløse Appels, når de nu trak sig tilbage; opfordringen var underskrevet af mange af egnens beboere og skolens andre venner.

Appel-slægten har vist altid betragtet Rødding højskolegård som slægtens hjem, og nu gav Hans Appel det i andres hænder. Den gamle mand var meget bevæget, og det var vi også. Askov-årene havde været meget lykkelige.

Et nyt livsafsnit skulle begynde. Skolen havde ligget stille i et halvt år, men der skal kun kort tomgang til, før et hus går i forfald. Der var overgang i ledningsnettet, svamp i gulve og kludder med centralvarmen, så der kom travle, arbejdsfyldte måneder, men alt blev virkelig så nogenlunde i orden til 3. november, for der meldte sig elever – hele 66 –, og arbejdet øgedes. Vi kendte kun Askov-forhold, nu skulle vi leve en almindelig højskoles liv, lægge dens timeplan, forme dens husskik og skabe det mødeliv, som vi gerne ville, skolen skulle blive ramme om. Aldrig har vi bestilt så meget som i de første Rødding-år, men alle hjælpere var gode, og det gik.

Og hvordan var det så at komme til Sønderjylland?

I mismodige stunder havde vi trøstet hinanden med, at der kun var seksten kilometer fra Askov til Rødding; men der var meget, meget længere, en historisk grænse havde skudt sig ind imellem; meget og mange var helt anderledes. Sønderjyder er seje at vinde, de to gange syv år for Rachel slår ikke altid til; men de er gode og trofaste, når de først har overgivet sig. »Velkommen hjem til moders hus vor søster hjertenskære,« sang vi i genforeningssangen, men søsteren besindede sig øjensynlig lidt på familieskabet. »Er det en af vore egne?« hed det altid, når en plads skulle besættes, eller en havde forlovet sig. Den 29. august 1943, da tyskerne havde hentet Lund, sagde en nabo trøstende til mig: »I dag blev Lund sønderjyde,« og jeg tænkte bittert, at én tysk voldshandling øjensynlig vejede tungere end sytten års trofast arbejde, og at Lund måske ikke længe kom til at nyde godt af det nyvundne borgerskab. Der var selvfølgelig undtagelser, men i al almindelighed følte atmosfæren kølig, og vi var selv meget forsigtige, skønt den ny tilværelse smagte os.

Et grænselands atmosfære kan føles betændt, men man oplever alt det samme som i det gamle land og så lidt til, netop fordi det er et grænseland; men modsætninger, også de politiske, går dybere og holder sig længere. Kort efter at vi var flyttet til Rødding, fik vi en formiddag besøg af Jens Østergaard og Kloppenborg Skrumager fra Københoved, og mens vi i al fredsommelighed drak en kop kaffe sammen, meddelte de os, at vi ikke måtte vente deres støtte til skolen, da vi ikke delte deres syn på grænse-

Lærerkasse i kaminstuen på Rødding højskole 1941. Fra venstre: Forstander Hans Lund, lærerinde frk. Nanna Bjelke, senere gift med forstander Einar Jensen, Riber Kærgaard landbrugsskole, gymnastiklærerinde fru Anne Marie Børup, i armstolen i forgrunden den senere forstander for Rødding højskole, i dag kirkeminister cand. theol. Arne Fog Pedersen, i baggrunden fru Ellen Margrethe Lund, fru Mette Fog Pedersen, musiklærerinde frk. Inge Margrethe Hanssen, gift Szkobel, nu seminarielærerinde i Hjørring, cand. mag. frk. Betty Schmidt, nu Zahles skole, musikpædagog frk. Marie Mikkelsen, cand. theol. Jørgen Fenger, nu sognepræst i Skjern og cand. polit. Joh. Rosendahl, nylig udnævnt til forstander for Andels-skolen.

Billedets naturlige centrum er grønlanderspidsen Sam, hvis forældre har trukket Fridtjof Nansens slæder over indlandsisen – den er for sine gode egenskabers skyld opkaldt efter den tro hund, Gunnar fra Hlidarende fik forærende af Fredbjørn.

spørgsmålet. Ærligt, ja, men lidt overvældende for os nordfra, der var vant til at være i stue med anderledes tænkende, alle parter til gavn. Nå, forholdet til de to familier blev i årenes løb både godt og venligt; det var Kloppenborg Skrumsagers søn, der i besættelsestiden lovede at skaffe skolen husly i Københoved, hvis tyskerne gjorde det umuligt for os at blive i Rødding, og Jens Østergaards søn blev vor elev.

Der var på egnen en kreds af højt udviklede, dygtige, åndeligt interesserede mennesker; mange af dem kom vi til at sætte højt; men aristokratiske var de; »en net lille husmandskone« lød fru Lyckes bemærkning efter samvær med en af vore gamle elever, og den let misbilligende tone lod ane, at fru Lycke ikke fandt det helt passende, at en husmandskone var så ny-

delig. Men der var også et bundlag, ofte opslemning fra tyskertiden, koner, hvis mænd var forsvundet sydpå, og som nu sad tilbage med en talrig børneflokk, der ikke altid var helsøskende; mennesker, som det nationale, folkelige og kirkelige arbejde ikke havde rørt ved; det talte mange sære skæbner, og også det lag lærte vi at kende.

Der var Putzerne, tre i tal. Faderen havde spillet og drukket sig fra et tysk gods og endte som skriver hos amtsforstanderen i Rødding, men faderens død og genforeningen berøvede familien enhver eksistensmulighed. Den ældste søn, en kraftig junkertype, under krigen tre gange flygtet fra sibirisk fangelejr, blev fodermester hos vor nabo og landbrugslærer, og når han en enkelt gang under husbondsfolkenes fravær spiste middag på skolen, standsede han bag sin stol, slog hælene sammen med et smeld og bukkede mod husmoderens plads, inden han satte sig. Eleverne så undrende til uden dog at påvirkes af denne ny og mærkelige opførsel. Putz var til daglig modstander af overdreven renlighed, men én gang hver sommer gjorde han sig fin og drog til garderfest i Berlin. Den anden broder var invalid – delvis lammet, og søsteren, der var helt uduelig til husarbejde, ernærede sig som spåkone.

Det var før socialloven sikrede mennesker, der var ude af stand til at klare sig selv, en tålelig eksistens, og mange af byens fattige led håndgribelig nød. En dag trådte en garderhøj kvinde ind i min stue. Både hun og hendes klæder bar præg af at have kendt bedre dage; hun spurgte, om hun – ligesom nogle andre af de dårligst stillede – måtte få mad på skolen. Ja, hun måtte hente i køkkenet, når eleverne havde spist; men da hun, som hun sagde, havde kendt bedre dage, kunne hun umuligt bære madspand på gaden, og da vi ikke var nogen diner-transportable-forretning, enedes vi om, at den syge bror skulle hente maden; han gik dog altid ad bagvejen. Den 9. april udeblev Putz taktfuldt, og først efter fornyet indbydelse indtog han sin vante plads.

Kriseårene kom med pengebesværligheder og urobevægelser. Jeg husker et stort møde, hvor Madsen Mygdal var taler, og Cornelius Petersen stod truende i salen støttet til sin store knortekæp, ikke ulig en af reformations-tidens bondeførere.

Og nazismen begyndte at stikke hovedet frem. Lund, der fra første begyndelse anede, hvad den indebar, tog hårde tag med dens tilhængere i Rødding, Ribe og andre steder, hvor lastbilfulde, bestøvede mandfolk kom langvejs fra, og hvor det bagefter ikke manglede på trusler. Vi havde sågar to rigtig levende nazister med uniform og det hele på skolen en vinter; de var nu grumme skikkelige, tog fromt kammeraternes kraftige drillerier og fik vist ikke omvendt nogen; den ene ligger nu under græstørven et sted i Rusland. Da trykket var stærkest, og de nazistiske grænsemanøvrer truede, mødtes en kreds af unge og planlagde pinsefesterne i Rødding.

Påskemesse i højskolens have i april 1945. Mens de tyske soldater, der ønskede at overvære den protestantiske gudstjeneste, søgte ind i gymnastiksalen, hvor man til daglig havde indrettet våbensmedie, afholdtes den katolske gudstjeneste under fvi himmel. Mange soldater var kommet fra Rusland, og en del af de soldater, der i foråret 1945 var på Rødning højskole, blev sendt til Berlin, hvor de deltog i de sidste kampe før våbenstilstanden.

Mange unge, der ellers havde været ret sløje til at møde ved nationale fester, vågnede op; nu var der fare på færde, og nu kom de i gang.

I 1935 havde vi sammen med overlæge Teilmann fra Gram købt gården Mejerholm ved Tønder af den tyske advokat Sievers enke, og gennem vor dygtige bestyrer Søren Rahbæk kunne vi følge begivenhederne i grænse-distriktet, hvor spændingen selvfølgelig var stærkest.

En dag i november 1938 kom direktør Martin Hammerich fra Tønder, som vi over Mejerholm var kommet i forbindelse med og satte meget højt, sammen med Hans Andersen, Kongsbjerg, og overportør Alfred Kristensen, Bylderup-Bov, til Rødning for at drøfte den truende situation og det kommende valg. Otte dage efter mødtes hundrede mand fra alle egne af landsdelen i skolens foredragssal, og de enedes om at oprette Danske Samfund i alle sogne; og uden at der taltes højt om det, og uden at pressen mælede et ord derom, bredte Danske Samfund sit net over sognene, og arbejdet med at samle, styrke og opmuntre bar frugt; folketingsvalget 3. april 1939 blev et klart gentaget ja til Danmark. Gennem hele besættel-sestiden holdt Danske Samfund sine tillidsmandsmøder på skolen, hver gang var der nyt at melde eller noget at tage stilling til, og hver gang havde tyskerne en mand ved indkørslen, der noterede sig deltagerne.

Den 9. april overrumplede os alle; vi ventede alt ondt både for skolen

og os selv, og så gik arbejdet alligevel ret uforstyrret de første år. Natten til 29. august 1943 hentede tyskerne Lund – en særpræget oplevelse at blive vækket af en pistolbevæbnet tysk officer. Den dag oplevede vi, at vi havde mange venner i landsdelen.

Skolens hundredeårsfest 1944, som Mads Gram havde tænkt sig i den helt store stil med gæster både fra det officielle København og fra de andre nordiske lande, måtte fejres under beskedne former. Vi havde netop da SS-tropper i byen – grimme drenge var det – og de var i udkanten af forsamlingen lidt desorienterede vidner til festen i haven.

Allerede i 1943 begyndte vore besværligheder, og de varede til et stykke efter befrielsesdagen. Tyskerne beslaglagde os så til det ene, så til det andet og kævledes indbyrdes bravt om byttet. I 1944 måtte vi afgive gymnastiksalen til soverum og våbensmedie samt to skolestuer til kontorbrug; men indtil marts 1945 lykkedes det os dog at holde skole, selv om højroestet tale i sidelokalet ikke altid i tonen stemte med det, der foregik i foredragssalen. Til sidst oversvømmede tyskerne både byen og højskolen; selv beholdt vi kun forstanderboligen og Flors hus. Soldater i alle skolelokaler og fødehjem for flygtningekvinder i hovedbygningen. Det sidste var det værste. Kvinder med ansigter stivnede af krigsoplevelser, små børn, der fødtes, og små kister, der bares ud. Selv lærte vi os en helt ny, knap og kommanderende tiltaleform, som tyskerne syntes at forstå. En ung officer, der meldte sig og spurgte, om Lund var Gutsbesitzer eller professor, trak sig imponeret tilbage med det korte svar: »Begge dele«. Vor fodermester, der ærgrede sig over, at tyskerne stjal fløden af mælkespandene, klarede dem ved med bøs stemme og meget hurtigt at citere salmevers; så mange sammenkædede eder mente tyskerne ikke at have hørt før.

Gestapo hentede Rosendahl og søgte forgæves en af vore lærerinder; tiderne strengedes, og så kom endelig femte maj.

Endnu engang åndede vi op efter en krig, og endnu engang kastede splid og ufred sin skygge over glæden, og sindene ophidsedes som i grænsestridens dage.

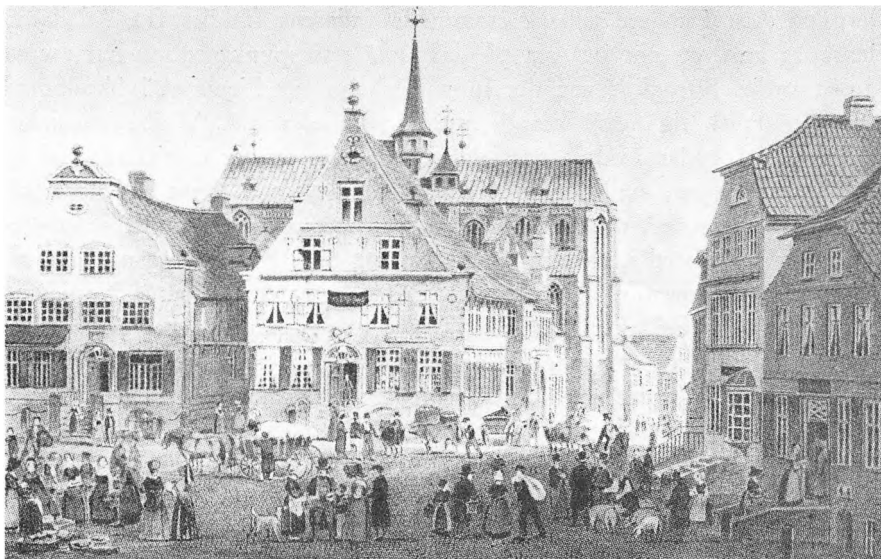
Nå, også denne stridsøkske blev omsider begravet, og skolen fik sin gamle plads i egnens liv. Også skolearbejdet kom, om end lidt forsinket, i gang igen, men der skulle mange bøtter sæbe og megen håndkraft til, før det efterladte snavs var fjernet; og pigerne skulle bruge deres omtanke. En papirfyldt kakkelovn viste sig at rumme et mindre ammunitionslager.

Et par år efter befrielsen var alt igen faldet i lave, arbejdet gik sin rolige gang, og nu hører alt dette erindringens verden til.

Det er vist med Sønderjylland som med Grønland.

Udefra kommende skal have tid, megen tid, til at tilpasse sig, og det tager tid, megen tid, at blive godtaget af landets børn, men flytter man bort, vil man altid længes tilbage.

Ellen Margrethe Lund

Der eksisterer tilsyneladende ikke noget billede af Ludvig Blom – det nærmeste man kan komme i dag, er et prospekt (tegnet af W. Heuser) af torvet i Haderslev fra det tidsrum, hvor Blom havde forretning i det gamle »Concordia« på hjørnet til Nørregade; man kan akkurat skimte hans navn på skiltet over vinduerne i stueetagen, og så har man jo lov til at gætte på, at mandspersonen i døren er forretningsindehaveren.

Ludvig Blom

I anledning af hundredåret for Ludvig Bloms død skriver arkivar Hans H. Worsøe, Åbenrå, om Ludvig Blom, Hiort Lorenzens handelsbetjent og glemte politiske kampfælle.

Historiens bipersoner glemmes hurtigt, ofte hurtigere end de har fortjent og ofte til skade for en dybere forståelse af de såkaldte hovedpersoner, på hvis udvikling og handle måde de ikke sjældent har haft afgørende indflydelse. I dag kender alle skolebørn Hiort Lorenzen, der talte dansk og vedblev at tale dansk i den slesvigske stænderforsamling. Men selv blandt folk, der er godt inde i Sønderjyllands historie, vil der næppe være mange, hvem navnet Ludvig Blom siger noget, og dog har netop han, der var fuldmægtig hos Hiort Lorenzen, formentlig haft en afgørende indflydelse på Hiort Lorenzens stillingtagen over for det danske sprog. Den 4. marts 1968 er 100-års dagen for hans død, og det vil derfor være passende at benytte lejligheden til at minde om hans eksistens.

Ludvig Blom blev født den 25. oktober 1814 i Skodborg som søn af landboelsmand Christian Hansen Blom og hustru Birgitte Christensen. Me-

dens moderens familie stammede dér fra egnen, var faderen født i Havnbjerg på Als. Længere tilbage stammede faderens familie fra Adelby i Flensborg amt, et område som på daværende tidspunkt endnu har været dansktalende. Sprogligt var der intet problem for hjemmet i Skodborg, man talte dansk, og dansk blev de otte børns modersmål. Af denne søskendeflok kom foruden Ludvig også den ti år ældre broder Christian Andersen Blom til at gøre sig gældende i den nationale kamp. Også han hører til historiens bipersoner, men er dog mere kendt end broderen. Efter en tid som lærer i Vedsted kom han til Agtrup og Sdr. Bjært, blev medlem af Den slesvigske Forening og en ledende skikkelse i de otte sogne. Hans meget interessante dagbøger fra Treårskrigen er netop udgivet i Vejle amts årbøger af en efterkommer, afdelingsforstander, dr. med. vetr. Erik Blom, der ligeledes har stillet utrykt materiale til disposition ved udarbejdelsen af denne skildring. Her i Sønderjysk Månedsskrift har Aug. F. Schmidt skrevet »Lærer Chr. Blom. En national vækker« i januarhæftet 1944.

Femten år gammel kom Ludvig Blom i 1829 i huset hos købmand Peter Hiort Lorenzen i Haderslev som handelslærling, senere blev han handelsbetjent og fuldmægtig. Efterhånden som Hiort Lorensens politiske virksomhed lagde mere og mere beslag på dennes tid, blev det Ludvig Blom, der havde den daglige forbindelse med kunderne, og her kom hans udstrakte personlige og familiære forbindelser til oplandet ham i høj grad til gode. Efter udsendelsen af Uwe Lornsens skrift »Über das Verfassungswerk« i 1830 sluttede Hiort Lorenzen sig fuldstændig til det slesvig-holstenske parti.

Christian Blom fortæller i sine dagbøger herom:

»Den første jeg da i politisk henseende kom i kollision med, var købmand Peter Hiort Lorenzen i Haderslev, i hvis hus jeg kom næsten hver uge, idet jeg var lærer i Vedsted ikke så langt fra Haderslev og havde en broder hos ham i købmandslære. Han var ganske indtagen af Lornsens skrift og påstod, at de deri fremsatte påstande var fuldkommen begrundet, ja han lod endog de såkaldte landsprivilegier af 1460 aftrykke og omdele iblandt bønderne, der imidlertid slet ikke vidste, hvad de havde at betyde, eftersom politik dengang lå ganske uden for deres synskreds. Jeg havde da mangen varm debat med ham og bragte ham undertiden ikke lidt i knibe ved at vise, at disse privilegier var intetsigende«.

Ludvig Blom har været en interesseret tilhører og fortsatte diskussionerne, da broderen i 1831 flyttede til Agtrup og sjældnere kom i huset. Hiort Lorenzen har således været under stadig dansk påvirkning, indtil han i 1840 slog over til danske parti. Herefter kom forbindelsen med brødrene Blom atter til at spille en væsentlig rolle, ikke mindst for forbindelsen med landbefolkningen, hvortil familien Blom var knyttet med slægtskab og giftermål. I et brev fra P. Chr. Koch til professor Chr. Flor i januar 1841

fortæller denne, at Hiort Lorenzen lader Ludvig Blom skrive artikler til Dannevirke for sig, og videre hedder det: »Blom er en herlig fyr. Han skrev sidste dag den afhandling om valgene, som åbner nærværende nr. 56, men dels beklippede jeg den, dels klippede Schrader hovedet af den i censuren, hvilket endda sker sommetider, så Bloms afhandling er kun en skygge. Lorenzen sagde i aften, at Blom i morgen ville bringe noget mere for at vække bonden i det vestlige valgdistrikt«. Bladet, som der her er tale om, er naturligvis Dannevirke og ikke, som Aug. F. Schmidt fejlagtigt anfører, Lyna, idet Hiort Lorenzen på dette tidspunkt havde brudt med Lynas redaktion, og det ville også være paradoksalt, om Ludvig Blom havde skrevet i dette tysksprogede og slesvig-holstenske sindede blad. Som en prøve på Bloms ret retoriske stil skal her gengives et kort afsnit fra artiklens indledning, hvor han forsvarer det danske sprog og Slesvigs uafhængighed af Holsten:

»Forholdene her i Nordslesvig fordrer, at det danske sprog her skal have samme ret, som det tyske i Sydslesvig (om Mellemslesvig skal her ikke være tale) og det nordslesvigske valgdistrikt, som ikke ville vælge en deputeret, der ikke i enhver henseende ville virke for anerkendelsen af dette forhold, som det i så henseende ene rette og retfærdige, men var hildet i tyske drømmerier og fortysket stolthed og derfor kunne hige efter, igen at undertrykke det danske sprog: et sådant valgdistrikt ville gøre et stor misgreb. Men selv det valgdistrikt, som valgte en deputeret, der vel respekterede de stedfindende forhold, men sværmede alligevel for den unaturlige ide at forene Slesvig med Holsten og forvandle os frie slesvigere til holsternes underdanige tjenere, således at vor stemme kom ikke til at gælde det mindste, når det mest gjaldt vor fremtids ve og vel – et sådant valgdistrikt, siger vi, ville gøre et lige så stort misgreb ...«

Hiort Lorenzens købmandsgård på Møllepladsen ved Sønderbro i Haderslev blev efterhånden et søgt mødested, hvor de dansksindede bønder nu diskuterede politik med Hiort Lorenzen eller, da han sjældent var hjemme, med Ludvig Blom. Her fremlagde Blom også en håndskrevet privat meddelelse om det, der var foregået i Stænderforsamlingen i november 1842, som altså først blev bekendt ved Bloms mellemkomst og i hans formulering. Blom havde nu bevist sine evner, og det var derfor naturligt, at man ville forsøge at drage nytte af dem. I februar 1843 foreslog Hiort Lorenzen i et brev til Carl Ploug, at man oprettede et særligt kontor i Haderslev for den danske propaganda, og han fortsatte: »Koch og jeg er overbeviste om, at der ikke findes nogen, som er så duelig til at stå i midelpunktet for den hele åndelige bevægelse i Nordslesvig som min Blom ... han er 29 år gammel, af en meget fast karakter, rolig, arbejdsdygtig, det danske sprog fuldkommen mægtig (han er en bondes søn fra Haderslev amt), dansk med liv og sjæl, politisk dannet og indviet i alting«. Citatet

viser tilfulde, hvor højt man værdsatte Blom og hvilken central plads, der var tiltænkt ham, hvis ikke skæbnen havde villet det anderledes. Planen blev nemlig aldrig realiseret, formentlig på grund af de økonomiske problemer, der tårnede sig op for Hiort Lorenzen. Det er vanskeligt at afgøre, om det er skuffelsen herover, der får Ludvig Blom til at bryde op og tilsyneladende helt forlade det politiske liv – det kan også være bekymringen for ikke at kunne forsørge sin familie. Efter Hiort Lorensens død i 1845 var han ikke mere i brændpunktet, og det er nu hans borgerlige erhverv som selvstændig købmand, der lægger beslag på hans tid. I 1849 var han dog medstifter og medlem af den første direktion i det nye danske selskab »Harmonien« i Haderslev.

Den 6. juli 1843 havde han løst borgerskab i Haderslev som købmand og etablerede sig senere i den smukke ejendom på Torvet 8. Hans navneskilt ses iøvrigt tydeligt på huset på det kendte billede fra Torvet, der er gengivet i Sønderjylland – Historisk Billedbog. Forretningen blev ikke nogen succes, og efter familietradition blev han under Treårskrigen nærmest sultet ud af de tysksindede. Købmandshandelen måtte opgives først i 1850'erne, og for at ernære sin familie fik han plads som herredsfuldmægtig. Lønnen var ussel, og familien oplevede nogle fattige og bitre år med hyppige flytninger. Som ikke-jurist kunne han ikke finde ansættelse i Danmark efter 1864, og tvunget af den hårde nød måtte han – Hiort Lorensens kampfælle og det danske sprogs forkæmper i 1840'erne – gå i prøjsisk tjeneste som sekretær for amtsretten for at holde sammen på hjemmet og den store børneflokk. Et lyspunkt var det, at de økonomiske forhold derved bedredes noget de sidste år, han levede. Da han den 4. marts 1868 døde af tuberkulose var hans fortjenester glemt. End ikke Dannevirke, der dog var redigeret af Hiort Lorensens søn, fandt anledning til en nekrolog.

Til slut et par bemærkninger om hans familiære forhold. Den 14. okt. 1842 indgik han i Haderslev ægteskab med Catharine Marie Erichsen, datter af tømrer Jes Erichsen i Haderslev; hun overlevede ham i to år og døde i Haderslev d. 10. nov. 1870. Ægteparret fik tolv børn, hvoraf ti levede, mens to var dødfødte. Der er meget, som tyder på, at både hustruen og flere af børnene led af tuberkulose, der ifølge familietraditionen kom ind i familien med et uldent halstørklæde, som man arvede efter en slægtning, der var død af brystsyge. Skønt han havde seks sønner, førte ingen af dem slægten videre, og af de fire døtre har kun én nulevende efterkommer. Den ældste søn, Christian, døde 1860 som apotekerdiscipel i Haderslev, den næstældste, Jes Erichsen Blom, f. 1845, stak til søs og døde i Chicago 1893, Jens Jørgen Erichsen Blom, f. 1849, blev præst i Ledøje-Smørum, men døde 27 år gammel i 1877 uden arvinger, Ludvig Christian Blom, f. 1852, døde i tysk militærtjeneste i Slesvig i 1875, Frederik Wilhelm Leonard Blom, f. 1857, blev kontorchef i Frederiksberg kommune,

hvor han døde ugift 1924 og den yngste søn, Christian Blom, f. 1862, døde af tuberkulose som stud. med. i 1889. Af døtrene døde den ældste, Anna Catherine Blom, f. 1845, som privatlærerinde i Haderslev i 1867. Hun blev begravet på moderens fødselsdag d. 28. dec.; samme dag måtte faderen give op for sygdommen, og kun to måneder efter døde han. Den næstældste datter, Anna Marie Cathrine Blom, f. 1851, blev gift med stiftprovst Henry Ussing i København, og dette ægtepar har nulevende efterkommere. Hun døde i 1923, og hos hende havde søsteren Birgitte Marie, f. 1855, der som barn blev invalid, sit ophold, indtil hun døde ugift i 1900. Endelig er der den yngste søster, Maren Johanne Blom, f. 1859, der blev en kendt pædagog og kommunalpolitiker i København. Hun døde ugift i Hellerup den 8. sept. 1937 som det sidste af Ludvig og Catharine Marie Bloms børn.

Hans H. Worsøe.

Unge mennesker, der bor langt fra et gymnasium, som de gerne vil gå i, har vel nok stadig problemer med at komme derhen, men det går vel nu om dage ret nemt med skolebus, rutebil, knallert osv. Da præstens søn i Hoptrup, Johannes, og hans søstre skulle i skole i Haderslev, brugte de en hestevogn, men kun til ind i november måned. Fra da af blev pigerne sat i pension, mens Johannes red. Faderen, pastor Hans Tonnesen, viste stor finfølelse, for når Johannes blev større, blev hesten også større. Det var ikke den samme lille pony hele tiden. Men faderen nævnte det aldrig med et ord. Det var staldkarlen, som bragte nyheden: »Do fær en ny hest, Johannes!« Foto 1890-95.

Poul Kürstein.

BERTHA HAHN - *pigen fra Sønderborg*

»Pigen med de sorgfulde øjne« kalder handelsoverlærer Jens Lampe, Åbenrå, lærerinde fru Bertha Hahn fra Sønderborg; portrætteret af Sønderborgpigen fængslede ham så meget, at han gerne ville vide, hvilken skæbne der var blevet hende til del, og her er de spredte oplysninger samlet til en levnedsskildring.

Det var en dag i 1870. På *Natalie Zahles* privatlærerindeskole i København var undervisningen begyndt. *Henriette Skram* havde historie med de vordende lærerinder og var en fortæller af Guds nåde. Midt i en spændende skildring bankede det forsigtigt på døren og – hvad man troede – »en ung pige« med store, runde, forfærdede øjne stillede sig stilfærdigt i døråbningen og lyttede og lyttede, mens de sorgfulde øjne blev større og større, indtil hun ved et passende ophold tog mod til sig og fik forklaret, at hun var fru Bertha Hahn fra Sønderborg, og at hun skulle deltage i undervisningen.

Hun havde forinden været i modtagelsesværelset ved Gammelstrand hos frøken Zahle og blev efter en prøve optaget på 2. hold. Da Bertha Hahn ikke var kendt i København, var hun kommet for sent til sin første time. Natalie Zahle (1827–1913), den banebrydende pædagog, som i 1851 havde oprettet sit kursus for privatlærerinder, der i 1862 omdannedes til et regulært kvindeseminarium, tog med forståelse mod den unge, forsagte frue med de sorgfulde øjne. Natalie Zahle havde selv mærket livets modgang: som 10-årig var hun blevet forældreløs og gik selv med en kærlighedssorg i hjertet. Hun vidste, hvad det betød at stå alene og hvilken værdi det ville få for en kvinde at finde et virkefelt, hvor hun kunne få brug for sine evner, blive uafhængig af en forsørger og blive til gavn for sine medmennesker. Men hvem var den unge, kønne frue, som efter to års ophold på skolen bestod lærerindeeksamen i 1872 med et udmærket resultat?

Det var den senere forfatterinde af den levende erindringsbog »*Minder fra Sønderborg og Als*«, som udkom på Det Schønbergske Forlag i København 1913 og som er et af de bedste sønderjyske memoireværker fra tiden mellem de to slesvigske krige. Det kan fuldtud hævde sig ved siden af andre erindringsbøger såsom pastor Ernst Beckers »Barndoms- og øvrige Livs Erindringer« (1915), provst H. M. Fengers »Erindringer fra mit Liv« (1925) og general A. P. Tuxens »Minder fra Als« i »Sønderjyske Årbøger« 1925. Der er da også bestræbelser i gang for at udsende en ny udgave i 1970.

Bertha Catharina Hahn, født *Clausen*, fødtes i Sønderborg den 13. november 1848 som ældste datter af den velhavende dansksindede købmand

Bertha Hahn, født Clausen. Født i Sønderborg 13.11.1848, død i København 7.11.1916.

Jørgen Clausen (1822–1863), der var deputeret borger, d.v.s. medlem af bykollegiet, og kasserer i den danske skytteforening, og dennes hustru *Anne Marie Fangel* (1817–1897). Faderen var af bondeslægt fra Skodsbøl i Broager sogn og moderen købmandsdatter fra Nordborg, søster til sognepræst *Holger Fangel* (1811–1899) i Notmark. I ægteskabet var der 3 sønner og 2 døtre. Broderen *Christian Peter* blev dansk vicekonsul i Bucareanga i Chile, og broderen *Holger* blev sognepræst i Brylle på Fyn.

Bertha Clausen havde en lykkelig barndom i det hyggelige hjem i kvarter II nr. 95. Sønderborg havde ved hendes fødsel ca. 3.300 indbyggere med en overvejende dansktalende og dansksindet befolkning, men brydningerne mellem dansk og tysk gjorde sig gældende og var med til at præge hendes udvikling. Om forholdene i sit hjem og skolegangen i Sønderborg fortæller hun fint og anskueligt i sin erindringsbog. Forældrene abonnerede på »Den danske Slesviger«, som udkom tre gange om ugen og på »Flensburger Zeitung«, der også var danskorienteret skønt skrevet på tysk. Men

der blev også læst både danske og tyske bøger i hendes hjem, forsåvidt det travle dagværk tillod det. Den danske guldalderlitteratur åbnede sig dog først for alvor for hende, da Sønderborg i 1860 blev dansk garnisonsby og nogle af de tilflyttede officerer blev lærere i dansk ved pigeskolen. Alle-rede som 13-årig begyndte Bertha Clausen at skrive vers og smådigte, som hun dog kun betroede sin poesibog. Den glade barndom fik en hastig ende. Den 22. marts 1863 blev hun konfirmeret i Mariekirken, iklædt sort kjole, som skikken var dengang. Og den sorte kjole fik hun snart brug for igen. Samme år rantes hun af den første større ulykke og sorg. Hendes elskede fader druknede ved badning den 11. juli og sammen med ham den ældste broder Nicolaj Peter, som forsøgte at redde faderen, men selv druknede, 16 år gammel. Året efter kom krigen, som berøvede Danmark to femtedele af landområdet og tre femtedele af nationalformuen. Den 7. februar kom de første soldater fra Dannevirke – dødtrætte, segnefærdige, næsten som i søvne marcherede de over pontonbroen over Allsund. »Næste morgen kendte vi ikke vor egen by. Nu var vi med i krigen, og hele det daglige livs orden var opløst«, hedder det i den femtenårige Bertha Clausens erin-dringer.

Da granaterne fra de preussiske batterier ovre fra Gammelmark på Broagerland i de første april dage regnede ned over kvarteret omkring Sønderborg Rådhus, blev en fjerdedel af byen ødelagt af bomber og ild, og den dag Dybbølskanserne blev stormet, brændte Bertha Clausens barn-domshjem. Forinden havde moderen, som jo nu var enke, og børnene fulgt strømmen af flygtende medborgere ud på Als, medbringende kun det aller-nødtørftigste. Hvad de måtte lade stå i det brandhærgede hjem, blev siden plyndret. Familien fik asyl hos morbroderen i Notmark præstegård. Slag på slag fulgte de tunge begivenheder. Men Bertha Clausen beretter om den sønderjyske ungdom: »Medens nederlagets tyngsel lå hårdt over ungdom-men i Danmark, kunne vor ungdom, der daglig måtte gå under åget, stam-pe mod brodden og holde sig rank under kampen. Thi den beholder sejr, der kan højnes under sorg og vokse som bøgen, selv i skyggen.«

»Selv i skyggen«. Personligt lærte hun også i disse år at vokse i skyggen. Efter faderens død blev købmand *Peter Chr. Fr. Hahn* indehaver af for-retningen. Han var født i Varde 1840 som søn af skomagermester Andreas Michael Hahn og hustru Marie Jonasdatter Holm, og som 18-årig blev Bertha Clausen gift med ham. Kort efter brylluppet tvang økonomiske forhold ham til at forlade byen, mens kun de knappest rester af formuen blev reddet. Efter at hun havde født en datter, Marie, fik hun at vide, at hendes ægtefælle var rejst til Amerika, hvorfra han aldrig kom tilbage. Hun skulle nu forsørge sig selv og sit lille barn, og med den tids sociale og politiske forhold var det yderst svært. I de såkaldte »gode, gamle dage« var der så godt som ingen uddannelsesmuligheder for kvinderne. Folke-

styrets indførelse betød jo ikke, som folk i almindelighed mener, enevældens afskaffelse; den betød, som Gyrithe Lemche har sagt det, kun enevældens overførelse til mændene. Hvis kvinderne ikke ville være tyende eller husbestyrerinder, var der kun én udvej til at blive forsørget: at gifte sig. Kun forholdsvis få havde evner og muligheder for at blive »hushovmesterinder« eller »guvernanter«. Lykkeligvis havde Bertha Hahn evner til at blive lærerinde. Nogle venner og slægtinge hjalp hende, så hun kunne læse på Natalie Zahles privatlærerindeskole fra 1870–72.

Natalie Zahle havde et klart blik for Bertha Hahns gode pædagogiske og administrative evner, og de blev snart veninder. Umiddelbart efter sin eksamen blev Bertha Hahn ansat ved lærerindeskolen som lærer i religion, dansk, historie, geografi og pædagogik. Allerede i 1873 udnævnte frøken Zahle hende til forstanderinde ved skolen, og fra 1885–1909 var hun medlem af skolens bestyrelse. Arbejdet med de unge kvinder blev fru Hahns livsgerning, som hun røgtede i 38 år, fra november 1873 til november 1911. Skolen blomstrede under Bertha Hahns ledelse, idet eleverne følte sig draget af hendes moderlige omhu og stilfærdige myndighed. Noget nyskabende pædagog og reformerende leder var hun ikke, men sammen med sine kolleger var hun med til at give et værdifuldt bidrag til kvindens frigørelse og ligestilling med manden på et væsentligt punkt: lærergerningen i folkeskolen. For Bertha Hahn som for hendes veninder Natalie Zahle og Henriette Skram gjaldt det om først og fremmest at udvikle mennesket i eleven og dernæst at lade kvinden i hende komme til fri udfoldelse.

★

Bertha Hahn brugte en stor del af sin knappe fritid til teologiske studier, især efter at have oplevet et religiøst gennembrud. Hun var i Sønderborg opdraget i et noget rationalistisk præget hjem med gammeldags gudsfrygt. Nu mødte hun i København livet i den grundtvigske kreds. Egentlig grundtvigianer blev hun dog ikke. Dertil var hun for meget en ener. Det er betegnende for hende, at Søren Kierkegaards billede hang ved siden af Grundtvigs i hendes stue. Men der vågnede hos hende et stærkt personligt og inderligt trosliv. Det bar hende livet igennem, igennem de store sorger og under de teologiske studier.

Den teologiske interesse hos Bertha Hahn begyndte i 1880'erne. Hun kunne ikke gå til forelæsninger på universitetet, idet det teologiske fakultet, som det sidste, først åbnedes for kvindelige studerende i 1905. Men hun hørte vinteren 1880–81 nogle forelæsninger, som daværende cand.teol. F. C. Krarup holdt på skolen over troslæren. De gav hende lyst til at gå videre og til at tage timer i dogmatik hos Krarup. Hun lærte sig også græsk og hebraisk og tog undervisning hos professorerne Jacobsen og Buhl og den senere biskop Gøtzsche. Med en forunderlig energi gennemførte hun

sine studier, og det, hun vandt i viden og erfaring, frugtbargjorde hun i sin undervisning og i sin litterære produktion.

Under pseudonymet Holger Jahn udgav hun i 1895 »Billeder fra det gamle Israel«, en række frit valgte og halvt digterisk behandlede episoder af Israels historie. 1897 fulgte – under eget navn – »Jødisk Liv i den eftereksilske Tid«, et omhyggeligt og udmærket samlerarbejde, der giver kulturhistoriske oplysninger til fortællingerne i Ny Testamente, en hjælpebog for religionslærere, der er uovertruffen i dansk pædagogisk litteratur. En »Bibelhistorie, særlig til Brug ved voksnes Undervisning« kom i 1901. Den indeholder en kortfattet oplysning om Den hellige Skrift og indførtes på adskillige seminarier. En »Bibelhistorie for Mellemskolen« udkom 1904. Den efterfulgtes af »Lille Bibelhistorie med et Omrids af Kirkens Historie« i 1905. 1919 udkom »Jutit inuneranik autdlarussaunerup kingornagut« (d.v.s. »Jødernes Liv«, oversat til grønlandsk af præsterne K. Hejlmann og G. Egede). Den anvendes ved seminariet i Godthåb, er udgivet af dette og trykt i Sydgrønlands Bogtrykkeri i 1919.

Bertha Hahn havde digteriske evner, som dog aldrig kom til fri udfoldelse. Det hænger nok sammen med, at hun var meget kritisk over for sig selv og havde en sund sans for proportioner og egen begrænsning. Nogle af digtene blev dog offentliggjort. Et af de første kom i »Dybbøl-Posten«, som i 1867 oprettedes med advokat Pingel som redaktør. Det var en hyldest til »vort gamle fødeland«, hvis flag man altid havde skuet med stolthed, »men aldrig før så heftigt vort hjerte dog slog som nu, hver gang vi skuer det lyse Dannebrog«. Digtet slutter med følgende vers:

Jo større sorg og trængsel, des mere indre ro,
jo tungere byrde, des mere håb og tro.
Alt hvad os skulle kue, har kun løftet vor hu,
og aldrig før vi følte os så danske som nu.

Hun arbejdede senere på større digte af historisk og religiøs art, men havde selverkendelse nok til at indse, at mester blev hun aldrig. Da veninden Henriette Skram engang spurgte hende, om hun ikke havde noget »udigtet«, som lå og ventede, svarede hun: »Å jo, men jeg er bange, det går mig som Ingerid Sletten af Sillejord, da hun ledte den gamle hue frem, da var der ikke tråden igen.«

Bertha Hahn brugte sine poetiske evner til at skrive en række smukke skole- og lejlighedssange og i udformningen af sine bibelske fortællinger og erindringer fra Sønderborg og Als.

★

Heller ikke som moden kvinde sparede Bertha Hahn for tunge sorger. Hendes datter Marie, en lovende ung pige, blev kort efter sin konfirmation

angrebet af tuberkulose og døde i januar 1885. Det var et umådeligt hårdt slag for fru Hahn. Martha Steinthal fortæller, at da hendes venner kom ud til den landlige kirkegård, hvor den unge pige skulle begraves og så moderen i det forrygende vintervejr med faste skridt gå efter kisten, syntes de, hun lignede et ungt træ, hvis blade og kviste på én nat har fået frost. Bertha Hahn bar stille sine byrder. Hun levede et tilbagetrukket liv med sine få slægtninge og venner og sine mange bøger. Hendes tanker gik ofte til barndommen og Als og »hendes fødeby ved det blå sund, den lille by med de gamle, snurrige huse og de mange trofaste mennesker, den lille by, der nu var preussisk marinestation, men som engang var vidne til fædrelandets tunge tilskikkelser.« Således skrev hun i 1913 i indledningen til »Minder fra Sønderborg og Als«.

Hun led med sine sønderjyske landsmænd og kom ikke til at dele deres glæde i 1920. Den 7. november 1916 – kort efter hun havde deltaget i en af sin skoles fester – ramtes hun af et hjerteslag og døde ganske stille i sit hjem på Frederiksberg. Hun blev begravet på Assistens kirkegård.

Jens Lampe

KILDER OG HENVISNINGER:

Kirkebøger fra Sønderborg, Nordborg og Broager. LA, Åbenrå.

Folketælling fra Sønderborg 1845 og 1860. LA, Åbenrå.

Frederiksberg begravelsesregister, medd. fra LA for Sjælland m. m.

Tidsskriftet »Bog og Naal«, dec. 1916, s. 207–08.

Lærebøger, lånt fra Pædagogisk Studiesamling, København.

Natalie Zahle til Minde (C. A. Reitzel, Kbhvn. 1927).

(heri især skildringerne af Martha Steinthal og Henriette Skram).

N. Zahles Skole 1851–1951, København, 1951.

Bertha Hahn: Minder fra Sønderborg og Als (Schønberg, 1913).

I Sønderjysk Månedsskrift nr. 1 1968, side 3, omtales i billedteksten den bank, som pastor C. J. Jacobsen oprettede i Skærbæk. For at undgå forvekslinger skal det understreges, at denne bank, der blev kaldt Skærbæk bank, men hvis korrekte navn var Creditbank Scher-rebeck, sygnede hen og gik ind i årene op til den første verdenskrig, og den har ikke noget fælles med Skærbæk Bank A/S, der blev oprettet i 1920 efter genforeningen.

Et maleri af Eckersberg

Et af C. W. Eckersbergs malerier, et motiv fra Københavns havn, 1832, tilfaldt ved en lodtrækning i Kunstforeningen 8. november 1832 kommerceråd C. F. Stuhlmann fra Altona. Fhv. overlæge J. N. Lorenzen, Tønder, følger det smukke maleris skæbne – det vil formentlig blive overdraget til Tønder museum, hvor besøgende vil få lejlighed til at glæde sig over det.

I begyndelsen af 1927 ankom et gammelt maleri til Tønder toldbod. Det var noget arvegods og var sendt fra Hamborg. Toldforvalteren, der tilfældigt var til stede, skønnede, det var et billede af dansk oprindelse. Det var kun signeret »E Juli 1832«, men de tilstedeværende blev enige om at det kunne være et værk af maleren Christoffer Wilhelm Eckersberg.

Statens Museum for Kunst, som derefter fik billedet at se, udtalte også, at det utvivlsomt var et værk af Eckersberg, vistnok det, der svarede til nr. 460 (465) i Emil Hannovers katalog, om hvilket billede både Weilbach (1872) og E. Hannover (1898) har angivet, at ejeren var ukendt.

Eckersberg, sønderjyde, men med kraftige stænk af fremmed blod, idet hans farfar var en fra Saksen indvandret tambur i det kongelige holstenske artillerikorps i Rendsborg og senere kammertjener hos hertugen af Glücksborg, blev født den 2. januar 1783 og voksede op i Blåkrog i Sundved.

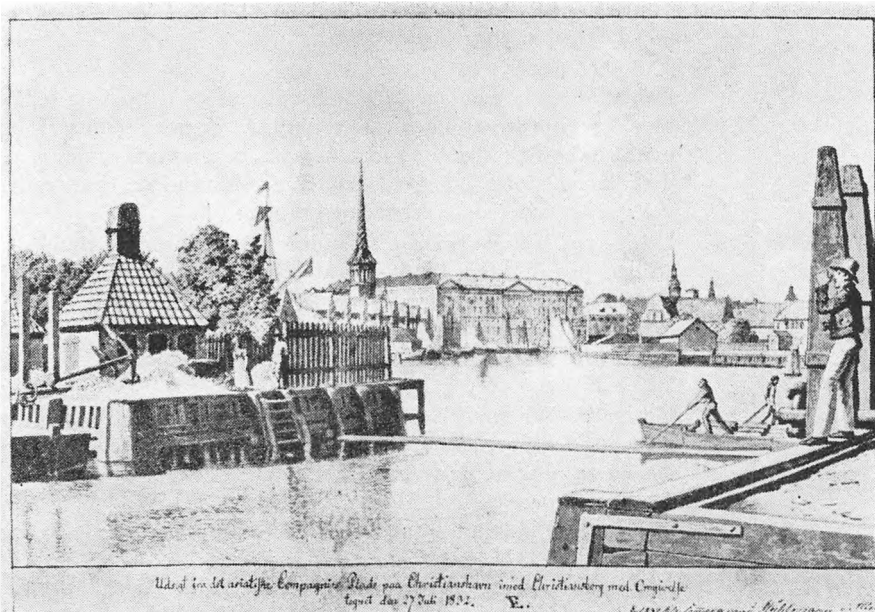
Allerede som ung var han interesseret i tegning og kom i malerlære i Åbenrå og Flensborg. I 20-års alderen tog han på kunstakademiet i København, hvor han, fattig som han var, tillige ernærede sig som malersvend. Han var begavet og flittig og bortset fra en uheldig, men måske alligevel nyttig, soldeperiode i krigstiden omkring 1807 en mønsterelev.

Den store guldmedalje, han modtog 1810, sikrede ham et langvarigt studieophold i udlandet, først i Paris, senere i Rom, hvor hans evner, under påvirkning af hele milieuet og datidens største kunstnere, fik lejlighed til at udfolde sig.

Billederne fra Italien vakte opmærksomhed. Han kom hjem i 1816 og fik 1818 et professorat ved Akademiet.

Fra i begyndelsen at være »historiemaler«, hvad der dengang var det fineste, gik han hurtigt over til at være en fremragende og meget søgt portrætmaler. Omkring 1830, da han var ved at nå sit kunstnerlivs højdepunkt, fandt han mere og mere tilbage til en gammel forkærlighed: havet og skibe. Marinemaleriet dominerede fra da af hans virksomhed.

Han malede dog også landskabsbilleder dels fra skov og strand, f. e. billedet af Renbjærg teglværk (1830), dels fra selve København, især havnen.

Fra C. W. Eckersbergs hånd foreligger en række arbejder med næsten identiske motiver, hvor Gammelholm med Børsen og Christiansborg er gengivet. Ovenstående tegning synes at være forarbejde til det maleri, som kommereråd Stuhlmann vandt ved Kunstforeningens bortlodning. Det »lille maleri« fra 31. juli 1832 er – efter datoen at dømme – ikke identiske med tegningen ovenfor, der er fra 27. juli 1832, nr. 460 i Hannovers katalog.

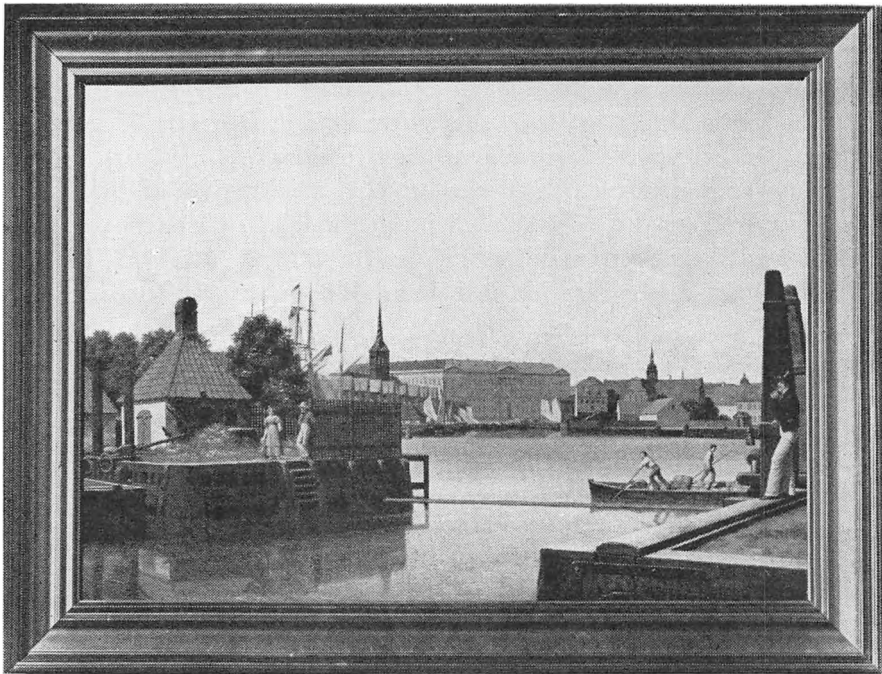
Havnen og hvad der hørte til havnen har altid haft hans bevaenighed. Boende på Charlottenborg færdedes han daglig på Christianshavn og på Holmen.

Omkring 1832 fremkom der fra Eckersbergs hånd en lille gruppe billeder, der viste en udsigt fra Christianshavn (Wildersplads eller Asiatisk Kompagnis værft) til den gamle bydel. Selv om der er ganske godt med havn, pramme og skibe, kan flertallet dog ikke kaldes »mariner«, men er nærmest bybilleder. Der findes desuden et maleri af samme art fra en langt senere tid (1846), endvidere nogle tegninger fra ca. 1809, der anvender en del af motivet.

Der kan anføres 6 billeder af denne således temmelig isolerede gruppe, der alle nævnes i Hannovers katalog af 1898:

Nr.	År	
429	1830	Parti fra Wilders Plads. Et skib, som lossere og tørrer sejl. Købt af Kunstforeningen, der ejer en tegning. »Malet et Parti fra Wilders Plads et Skib som lossere og tørrer Sejl, Vejret og alt andet var dertil særdeles gunstigt« (E.s Dagbog 17.8. 1830).

- »Endt det lille Maleri forestillende et Skib som lossere etc. (do. do. d. 21.8. 1830).
32,5×22 cm.
Den tilhørende tegning, 22×16,5 cm, udført i tusch og sepia, blev af Kunstforeningen solgt i 1933. Tegning (skitse?) og maleri ikke helt identisk, idet der på førstnævnte findes flere detaljer. Da det i hovedsagen er et skibsbillede, burde det vel strengt taget ikke regnes til gruppen.
- 459 1832 Udsigt fra Wilders Plads. Udstillet 1834. (Skitse til nr. 461).
»Siden paa Wilders Plads for at tegne 2 Udsigter derfra, og derpaa anlagt disse med Farver« (E.s Dagbog d. 7.7. 1832).
»Arbejdet paa og blevet færdig med Udsigten fra Wilders Plads (do. do. d. 14. Juli 1832)«.
22,5×32 cm..
- 461 1832 Udsigt fra Wilders Plads imod Christiansborg med Omgivelser med nogle Skibe. Købt af Kunstforeningen, i hvis eje der findes en tegning af dette billede.
»Arbejdet paa et nyt Maleri, en Udsigt fra Wilders Plads, værret paa Pladsen for at berigtige Contouren« (E.s Dagbog d. 17. Juli 1832).
»Arbejdet paa og blevet færdig med et lille Maleri forestillende en Udsigt fra Wilders Plads etc.« (do. do. d. 16. August 1832).
43,5×57,5 cm.
- 503 1846 Udsigt fra Asiatisk Kompagnis Plads til Børsen, Christiansborg og Gammelholm. Betegnet: E. 1846. Udstillet 1847.
»Begyndt at anlægge Prospektet fra Christianshavn« (E.s Dagbog d. 4. Juni 1846). »Paa Pladsen imorges for at rette lidt paa Prospektet« (do. do. d. 18. Juni 1846). »Arbejdet paa og blevet færdig med Udsigten fra Asiatisk Compagni«. (do. do. 15. August 1846). »Malet (igjen) paa Prospektet«. (do. do. d. 20. Okt. 1846). »Malet paa og blevet færdig med Udsigten fra Asiatisk Compagni imod Børsen, Christiansborg og Gammelholm«. (do. do. d. 24. Okt. 1846).
63,5×84 cm.
- 460 1832 En Udsigt fra det asiatiske Kompagnis Værft, hvorpaa ses Børsen, Christiansborg med en deel af Kirkerne«. (E.s Dagbog d. 27. Juli 1832).
»Arbejdet paa og blevet færdig med det lille Maleri Udsigt fra det asiatiske Compagnis Værft« etc. (do. do. d. 31. Juli 1832).
- 465 1832 Prospekt af Børsen, Slottet m. m., set fra asiatisk Kompagnis Plads. Købt af Kunstforeningen, der ejer en tegning efter billedet. Dette tilfaldt ved bortlodningen kommerceråd Stuhlmann i Altona.
»Optegnet og anlagt et nyt Maleri forestillende en Udsigt fra Asiatisk Compagnie til Christiansborg etc.«. (do. do. d. 31. Juli 1832). »Arbejdet paa og blevet færdig med en Prospekt af Børsen, Slottet m. m. set fra Asiatisk Compagnies Plads«. (do. do. d. 6. Okt. 1832).

Kommerceråd Stuhlmanns maleri fra Københavns havn, hvor Eckersberg mesterligt har fastholdt den solfyldte sommerstemning. Maleriet vil antagelig blive indlemmet i Tønder museums samlinger.

Weilbach anfører 1872 i »Maleren Eckersbergs Levned og Værker« om de to sidstnævnte billeder følgende:

- 1832 En Udsigt fra Asiatisk Compagni, et lille Maleri, færdigt d. 31. Juli.
- 1832 Udsigt fra det asiatiske Compagnis Plads med Christiansborg og et Parti af Kjøbenhavn (20. August til 6. Oktober). Kjøbt af Kunstforeningen for 150 RD. Tilfaldt ved Bortlodning d. 8. Nov. 1832 Commerceraad Stuhlmann i Altona.

Blandt disse 6 billeder, af hvilke de to dog sikkert kun er en slags skitser, er nr. 465 det, der 1832 tilfaldt kommerceråden fra Altona, og utvivlsomt også det, som ved et ret besynderligt tilfælde atter kom tilbage til landet og i 1927 dukkede op på toldboden i Tønder.

Det er et smukt billede, vistnok en del mørknet i løbet af de over 130 år, med pragtfulde farver, navnlig på højre side. Man føler ligefrem hyggen, der dengang omgav stedet. En dejlig julimorgen, strålende vejr, blikstille.

Tegningen er udført i tusch og sepia. Den svarer i alle enkeltheder til maleriet (nr. 465).

Langs med underkanten står med sirlige bogstaver, vistnok skrevet af Eckersberg selv: »Udsigt fra det asiatiske Compagnies Plads paa Chri-

stianshavn mod Christiansborg med Omgivelse tegnet d. 27. Juli 1832. E.« Desuden er der i v. nederste hjørne skrevet, med en andens hånd: »8/11 1832 tilf. Commerceraad Stuhlmann i Altona«.

Forholdene omkring nr. 460 synes noget uklare. Den side 25 gengivne tegning, som har været i Københavns Kunstforenings eje i 100 år, betegnes af Hannover som skitse til maleriet nr. 465. Den angives af Eckersberg selv at være tegnet den 27/7 1832. Samtidig omtales i E.s dagbog et »lille maleri« med samme motiv, udført i Tiden fra 27/7 til 31/7 1832.

Er tegningen måske identisk med dette »lille maleri«? Hannover synes at mene det.

Spørgsmålet må vist henlægges ubesvaret.

Maleriet nr. 465, som ved Kunstforeningens bortlodning den 8/11 1832 var tilfaldet Kommerceråd Stuhlmann, kom, antagelig i slutningen af november 1832, til Altona, som dengang, under Frederik VI, var en af monarkiets vigtigste byer. Om Stuhlmann personlig har været i hovedstaden og har taget billedet med, eller om det er blevet sendt, det ved vi ikke noget om. Stuhlmann, der bar titlen »Kommerceråd« og var medlem af Københavns Kunstforening, må vel have haft en vis tilknytning, måske også af familiær art, til København. Han har i det hele vist i den dengang takket være toldprivilegierne endnu ret blomstrende handelsby Altona været en temmelig betydelig mand.

Stadsarkivet i Hamborg har været så venlig at oplyse følgende om ham:

»Caspar Friedrich Stuhlmann blev født d. 1. 10. 1781 som søn af lægen dr. Michael Christian Stuhlmann (f. 1748 i Altona, d. 1798 i Altona) og Anna Auguste Neblung (d. 1815 i Altona) og døde sammesteds d. 23.7. 1851. Han var gift (23.11. 1814 i Altona) med Henriette Auguste Elisabeth Vogler, f. d. 21.10. 1791 i Altona. Hun var datter af professor ved Akademisk Gymnasium (Christianeum) Hans Hinrich Vogler (1745–1805) og Ottilie Cæcilie Elisabeth Berling (død 1815) og døde d. 4. 12. 1840. Ægteskabet var barnløst.

Om kommercerådens forretningsmæssige virksomhed kunne desværre ikke konstateres noget udover, at han har været associé i det kendte firma Matthis Matthiesen & Co. Han boede i Altonas dengang fornemste gade »Palmaille«.

Efter Stuhlmans død (1851) blev billedet på en auktion erhvervet af capt. Ernst Heinrich Toosbuy*) (**), f. 1.6. 1826 i Altona, søn af capt., senere havnefoged i Altona, Matthias Christian Peter Toosbuy (f. 1789 i Eckernførde, d. 1851 i Altona).

Han blev d. 7.4. 1852 gift med Bertha Anna Rebecca Jacobs (f. 1834 i Glückstadt, d. 1919 i Hamborg). Ægteskabet varede kun 7 måneder, idet capt. Toosbuy i stormnatten mellem den 6. og 7. november med sit skib forliste i Elbens munding.

Den 19-årige enke blev den 26. 11. 1853 gift med den afdødes bror, skibsbygger Johann Christian Toosbuy (f. i Eckernførde d. 2.4. 1824, d. i Hamborg d. 17.1. 1904). Denne grundlagde et sejskibsværft, der blev til det nuværende Stülcken-værft, og var senere dispacheur og expert for Bureau Veritas og som sådan en kendt mand i skibsfartskredse.

Eckersberg-maleriet gik med over i det nye ægteskab og indtog gennem flere generationer en plads i det hamburgske hjem, uden at man dog synes at have været klar over, hvem kunstneren var.

Den gamle dispacheur døde 1904, hans enke 1919. Da boet blev afviklet, tilfaldt billedet en datter, der var gift i Tønder. Det kom kort efter til København. Ved et mærkeligt spil af tilfældigheder var det altså nu, efter næsten 100 års fravær, vendt tilbage til den by, hvorfra det i sin tid var udgået.

Efter dets hjemkomst har det et par gange været udlånt til udstillinger, er blevet gengivet i Erik Zahles lille bog om C. W. Eckersberg (1945) og optræder så sent som i 1966 i Grosserer-Societetets film »Børsen«, hvor det (efter Tue Ritzau) »står smukt i sine lidt dæmpede farver«.

Eckersbergbilledet ejes stadig af efterkommere af den familie, der for 114 år siden erhvervede det efter kommerceråd Stuhlmans død. Det vil sandsynligvis blive skænket til malerisamlingen på Porthusmuseet i Tønder.

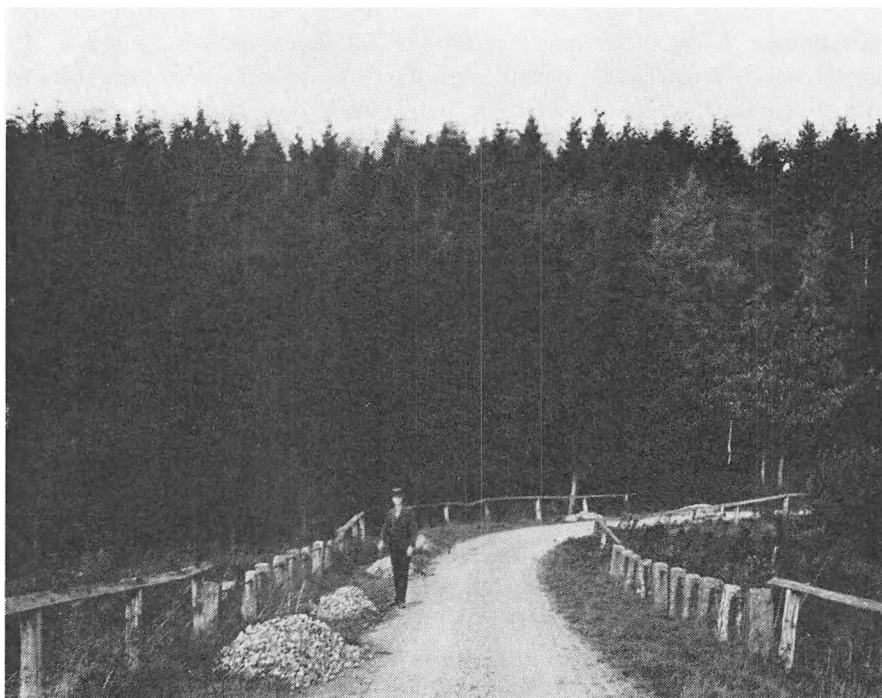
J. N. Lorenzen.

*) Navnet blev i 1716 skrevet »Taarsbye«.

***) Nevø af capt. Berend Toosbuy (1802–1847), der med sit »Altonaer skib« mødte korvetten »Galathea« (Kommandør Steen Andersen Bille) under dens jordomsejling (1845–47) i maj 1846 i Batavia og ifølge Billes beretning tog en del af Galatheas samlinger med hjem til Altona, samt fætter til Wilhelm Friedrich Toosbuy (1831–98), kancelliråd i det slesvigske kancelli i København, senere borgmester i Sønderborg og overborgmester i Flensborg.

LITTERATUR:

- 1) Bille, St. A.: Corvetten Galatheas Rejse omkring Jorden (1845–47).
- 2) Bramsen, H.: C. W. Eckersberg. Dagbog og Breve. 1947.
- 3) Christensen, Laura: Grænselandets maler. 1862.
- 4) Hannover, E.: C. W. Eckersberg. 1898.
- 5) Hendriksen, F.: Københavnske Billeder fra det nittende Aarhundrede. 1927.
- 6) Jastrau, V.: C. W. Eckersberg. 60 Malerier. 1953.
- 7) Johannsen, P.: Den danske Malerkunsts fader C. W. Eckersberg. 1925.
- 8) Kunstforeningens Samling af Haandtegninger. Fortegnelse 1933.
- 9) Mundtlige og skriftlige familietraditioner.
- 10) Personalhistorisk Institut. Genealogiske oplysninger. 1942.
- 11) Prüser, Statsarkivdirektør i Bremen. Oplysninger. 1963.
- 12) Ritzau, Ture. Oplysninger 1966.
- 13) Statsarkivet i Hamborg. Meddelelser. 1963.
- 14) Toosbuy, G. (Oldesloe). Genealogiske oplysninger. 1963.
- 15) Weilbach, Philip: Maleren Eckersbergs Levned og Værker. 1872.
- 16) Zahle, E.: C. W. Eckersberg. 1945.

Sådan så broen ved Vartenbjerg ud i sommeren 1900, med Jes Christensen på broen. Broen, hvortil er knyttet en ret høj dæmning, var da 13 år gammel. Man ser den fra syd og har i baggrunden Enemærke og Enemærkeshoved. Der var anno 1900 ti vejsten på hver side, med jernstænger imellem. I dag mangler de fleste af jernstængerne og flere vejsten. Der er kun otte vejsten tilbage på vestsiden; de to, der savnes, er dog lette at finde; de er væltet ned ad skrænten. På østsiden er der kun syv sten tilbage, og der er intet spor af de tre, der mangler. Men den sydligste af stenene i østsiden, altså den nærmeste i forgrunden til højre, giver en værdifuld oplysning, idet årstallet 1783 viser, at der er tale om en genanvendt sten, lidt ældre end den kendte Immervad bro, som jo hørte til samme hovedvejsstrækning. Vejforbedringerne i 1780'erne har altså omfattet overgangsforholdene såvel ved Vartenbjerg som ved Immervad.

VARTENBJERG BRO

Artiklen om Oksevejen Haderslev–Immervad i Sønderjysk Månedsskrift januar 1968 har fremkaldt nogle supplerende oplysninger. Kr. Berg, Molttrupvej 20, Haderslev, der er ætling af Jørgen Sønderballe, som tilhuggede Immervad bro, oplyser, at de gelændersten, der kanter broen ved Vartenbjerg, må være genanvendt fra en ældre bro. Hvis man undersøger den sydligste sten på den østlige vejside, kan man på den side af stenen, der vender bort fra vejen, foruden nogle bogstaver finde et årstal, temmelig

sikkert 1783. Det tyder på, at den nuværende Vartenbjerg bro har afløst en bro, der er lidt ældre end den nuværende Immervad bro.

Fra lokalhistorikeren Jes Christensen, Erlenweg 9, Flensborg, gammel Vedsteddreng og lærer i Skovby fra 1905–09, har vi modtaget en indsigelse mod Andreas Michaelsens navneoplysning vedrørende Immervad bro. Jørgen Sønderballe huggede den af Skovbysten, men ikke sammen med Matthias Paulsen, der først levede hundrede år senere. Makkeren var Hans Peter Paulsen. Derfor indestår Jes Christensen, hvis kone hører til Paulsen-slægten.

Vi benytter lejligheden til at rette en lapsus. Den gamle hovedlandevej fra Flensborg er udmundet i Haderslev Sønderbro lidt nord for slippen fra Sønderrottinggade og ikke, som der står side 8, lidt syd for.

Bjørn Svensson.

Af min slægts historie

Disse korte glimt fra sønderjysk dagligliv efter 1864, som rentier H. P. Jørgensen, Olmersvold, har nedskrevet, belyser de vilkår, man levede under i landsdelen for knap hundrede år siden.

Den 12. februar 1864 lå min oldefar, Niels Jørgensen, syg i sin alkove hjemme på slægtsgården i Tombøl. Han var fyldt de 75 år. Hen på eftermiddagen blev det et frygteligt snevejr, og alle veje knøg fulde. Prøjserne, der forfulgte de danske soldater efter Dannevirkes rømning, var nået til Felsted, hvor de på grund af uvejret søgte overnatning inden døre. Alle gårde blev overfyldte med prøjsiske soldater, i vor lille gård fandt ikke mindre end tres ind. Alle stuerne, stalden og laderne blev taget i brug, alle senge blev beslaglagt, og der blev slæbt halm ind på stuegulvene. Da de fremmede kom ind til alkoven og så min oldefar, råbte de: »Sie müssen 'raus, Grosfater!«, men den gamle svarede med et kraftudtryk og – »æ viche itt fo en tysker«, hvorefter han vendte sig om på den anden side.

Men den næste morgen, da de slog sengelugerne til side, var han død, endskønt familien havde fået lov til at se ind til ham nogle gange i nattens løb. Den sindsbevægelse, han havde været udsat for, havde været for meget for ham. Da prøjserne mærkede, at der var lig i huset, skiftede de hurtigt kvarter. Så det blev dem, der måtte vige for den gamle.

Da far næste dag skulle op til præsten for at anmelde dødsfaldet, var denne i nattens løb blevet arresteret og ført til Flensborg, og med klokkerne måtte der ikke ringes. Da begravelsen skulle finde sted ottendedagen derefter, var præsten, pastor M. Mørk Hansen, dog kommet tilbage, men han måtte ikke holde nogen tale, og klokkerne måtte ikke røres. Så det

blev en stille begravelse uden sang og klokkeklang. Tavse og alvorlige stod de alle omkring graven, før kisten efter en kort bøn blev sænket ned.

I efteråret 1879 blev mine forældre gift. Da bryllupsgæsterne sad ved middagen, blev der stor uro ude på gårdspladsen, idet karlen, den stærke jyllænder, havde forment gendarmen adgang til gården og samtidig frataget ham hans sabel og kastet den hen ad brostenene. Gendarmen var mødt op, fordi han havde fået en meddelelse om, at min fars yngre bror, der var gået over grænsen for at blive fri for tysk militærtjeneste, var kommet hjem i dagens anledning. Min bedstefar gik ud for at se, hvad der var i vejen. Han undskyldte karlen over for gendarmen med, at han havde fået rigeligt af de våde varer, og så bød han gendarmen indenfor, så han selv kunne undersøge, om den yngre søn var hjemme. Den unge mand havde naturligvis imens gjort sig usynlig; gendarmen blev beværtet på det bedste, men måtte i øvrigt gå med uforrettet sag, dog kom karlen af med fem mark i bøde for sin opførsel.

Året efter skulle den førstefødte kristnes anden juledag, og min farbror, der skulle være fadder, kom atter hjem, nu sammen med sin forlovede.

Far hentede dem ved toget i Rødekro lille juleaften, men da de sad ved julenadveren, kom gendarmen og ønskede far i tale. Far tog imod ham i stuedøren, og på gendarmens spørgsmål, om hans bror var hjemme, svarede far, at han kunne komme ind og se efter selv. Men det ville gendarmen nu ikke; han ville ikke forstyrre på en højtidelig aften, selv om han havde fået besked om det ulovlige gæsteri. Han havde gjort sin pligt og gik nu.

Det vakte stor opmærksomhed i kirken, da farbror Christian anden juledag sammen med sin forlovede gik op ad kirkegulvet til døbefonten. Foran kirkedøren patruljerede gendarmen frem og tilbage for at tage imod de to, når den hellige handling var forbi, og de kom ud af kirken. Men da farbror havde fået underretning om det, der forestod, skjulte han sig i mængden, der strømmede ud, og sammen med sin forlovede undslap han gennem den søndre kirkegårdslåge. Der ventede morbror Anders, der ejede fødegården i Klipleve, med fjedervognen og de kørte hurtigt til Klipleve, hvorfra der ikke var langt til Rødekro. Så heller ikke denne gang havde gendarmen held med sig.

Det var en tysksindet nabosøn, der havde anmeldt min farbrors besøg; han forsvandt senere til Amerika, efterdi klimaet her var blevet usundt for ham. Farbror Christian, der som 17-årig var gået over grænsen i 1871, længtes meget hjem, og han besøgte os flere gange senere. Han tog toget til Rødekro om aftenen, gik til Tombøl, hvor han bankede på, efter at vi var kommet til sengs. Han blev kun hjemme én dag, skjulte sig inden døre, og vandrede så tilbage næste nat. Der blev stor glæde, da han efter næsten 50 års udlændighed kom hjem den 10. februar 1920 for at stemme.

Far, der var født i 1847 og altså var fire år ældre end farbror Christian,

var også gået over grænsen og lå inde som dansk soldat under krigen 1870. Da lå han i beredskab i lejren ved Hald, parat til at gå ind i Sønderjylland, om tyskerne havde fået klø i Frankrig. Så han ville naturligvis nødigt vise sig hjemme, men da min bedstefar blev syg, måtte han tage hjem.

En hel vinter måtte han holde sig skjultovre ved sin farbror Jørgen, der boede i nærheden. Han holdt sig inde om dagen, men når mørket faldt på, sneg han sig hjem, og så tærskede han med plejlen ved lygteskin i loen, så forældrene kunne få rug til brød og skørt til grisene. Endelig kom forordningen, at de, der var gået over grænsen inden 1870, kunne vende hjem igen. I 1893 opterede han for Tyskland og blev prøjsisk statsborger.

H. P. Jørgensen.

En fattigsag fra Hostrup Sogn

Blandt nogle i landsarkivet i Åbenrå beroende akter vedrørende Hostrup sogns fattigvæsen findes et brev, dateret 10. marts 1819, hvori fattigforstanderne i Nibøl sogn meddeler, at en vis Søren Jendresen, forsørgelsesberettiget i fødekommunen Hostrup, en tid lang var faldet fattigvæsenet i Nibøl til last. I forventning om en mindelig ordning af sagen henstillede man, at den pågældende måtte blive underrettet om, at han omkring maj måned s.å. skulle forlade Nibøl og med sin familie begive sig til sin hjemstedkommune. Man forventede tillige den ydede hjælp erstattet. Med brevet fulgte en kopi af den pågældendes egenhændige underskrevne erklæring om, at han på grund af fattigdom og svagelighed havde været nødsaget til at sende sin kone til fattigforstanderne i Nibøl, det sted, hvor han var blevet trængende, for at opnå offentlig understøttelse af fattigvæsenet, samt at han forinden hjælpens modtagelse var blevet gjort opmærksom på, at fattighjælpen ville have til følge, at han ved næstkommende flyttetid måtte forlade Nibøl sogn og med sin familie begive sig til sin hjemstedkommune. Fattigforstanderne i Nibøl havde ladet den pågældende afhøre på Tønder amtshus om sine forskellige opholdssteder og en ekstrakt af denne afhøring var ligeledes vedlagt sagen.

En fattigsag som den anførte var jo ikke noget enestående for den tid. Ret usædvanlig var derimod den omtumlede tilværelse Søren Jendresen havde ført og de mange spændende oplevelser, han havde haft siden han konfirmeredes i Hostrup.

Da afhøringen af den pågældende på Tønder amtshus derfor giver et interessant tidsbillede, gengives afhøringen i det følgende i oversættelse fra tysk:

»Actum Tønd. Amtshus, den 3. marts 1819.

Fattigforstanderne fra Nibøl, Johann Godben Andersen og Hans Karstensen, indfandt sig imod Søren Jendresen fra Løgum, idet de anmodede om, at den pågældende måtte blive afhørt om sin hjemstedkommune og sine hidtidige opholdssteder.

Samtidig indfandt sig Søren Jendresen, der efter sket påmindelse om at sige sandheden for på forlangende at kunne aflægge ed, afhørtes som følger:

Han hed Søren Jendresen, 38 år gammel, født i Hostrup, Slogs herred, af herværende amt. Hans far, der hed Jendre Sørensen, var død. Han selv havde været sømand, til sidst stuedriver. Hans mor Maren levede endnu i Hostrup sammen med comp. yngste søster; de levede af knipling. Han var i en alder af 16½ år blevet konfirmeret og havde indtil da opholdt sig hjemme hos sine forældre og aldrig været borte fra sognet. Allerførst kom han til København til en møller, der boede på Svanemølle ved Østerport. Her havde han været i næsten tre år. Han var nemlig kommet derhen mellem mikkelsdag og mortensdag og kort før mikkelsdag igen taget bort derfra. Derefter var han et år som møllerkarl hos møller Matzen på Brocks-mølle ved Åbenrå. Derpå til Peter Clausen, Stuhrsmølle i Flensborg i et år, hvorefter han i ½ år var syg hjemme i Hostrup. Siden kom han til Skallebækmølle ved Ribe i ½ år. Derfra igen til Flensborg til skibstømrerarbejde i 1½ år hos mester Knudsen, hvorefter han var faret til søs med skipper Hans Jost af Flensborg. Rejsen gik til Riga og derfra til Lissabon og videre til Marseille. Derpå efter 2 år til Tønning og herfra til Flensborg, hvorpå han igen sejlede med samme skipper til Riga. Ved indsejlingen til Riga gik skibet tabt, hvorfor han efter nogle måneder vendte tilbage til Flensborg som passager. Derpå havde comp. hos en mand ved navn Krebs i Bov ved Flensborg i løbet af 4 måneder lært styrmandskunsten, hvorefter han som styrmand med skipper Joh. Thayssen af Flensborg gjorde en rejse fra Flensborg til Riga og derfra til København, hvorfra han til vands var rejst til Flensborg. Straks derefter var han som skibstømrer med skipper Ernst Hankens af Før sejlet til Trondhjem og derfra til Bordeaux, hvor skibet på grund af krigen måtte lægge op. Han ville derefter have rejst hjem over land, men tog i Dieppe hyre som prisemester på et fransk kaperskib. Ved en engelsk prise, der blev opbragt til Dieppe, var comp. blevet såret, hvorefter han endnu havde kuglen i kroppen. Havde i et år været indlagt på kvæsthuset i Dieppe. Sin priseandel, 8.000 franc, havde han ladet stå hos en købmand Corneilles, hvorefter han var gået til Calais, hvor han igen var blevet prisemester på en kaper. Ved en spansk prise var han blevet såret af et dolkestik i brystet, hvorfor han måtte tilbringe syv måneder på hospitalet i Calais. Efter at være kureret havde han taget hyre som styrmand på et hollandsk handelsskib, først til Bordeaux, hvor skibet dog måtte oplægge, hvorfor comp. som passager var kommet til Dunkerque. Her var han blevet prisemester på en fransk kaper, men var blevet taget

til fange af englænderne og i to år havde siddet i fangenskab i Chatham. Med tre andre deserterede han herfra i en stjålet båd til Frankrig. Båden havde de solgt her. Comp. havde hævet sine penge i Dieppe og var derfra som passager kommet til Bordeaux, hvorfra han for en købmand Sørensen dersteds som kaptajn havde ført en brig under preussisk flag til San Domingo. Sine penge havde han stukket i skibet, men under en orkan ved havnen Aux Cayes i nærheden af Port au Prince gik skibet tabt. Han var den eneste overlevende. Efter fem uger var han derefter på en svensk skonert, Capt. Thomas, hvor han arbejdede for kosten, kommet til Sydamerika, hvorfra han snart efter som tømmermand på en Hollænder: »Captain« kom til Bremen. Det var nu tre år siden. Først havde han i 1/2 år været hos sin mor og derefter et år på Thorlichensmølle i Chr. Albr. Kog. Han var derefter blevet gift i Emmelsbøl, mens han arbejdede som møllerkarl hos møller Paul Petersen i Nibøl. Her havde han været forrige vinter. Indtil mikkeldag sidste sommer havde han været på Klokrismølle hos møller Peter Brodersen i Klokris. Hans kone havde i omtrent 3/4 år boet i Nibøl. Da comp. stadigvæk led af sine sår og nu sidst havde ligget til sengs i 4 uger, havde han for omtrent fire uger siden ansøgt sognekommunen om og af denne modtaget to skæpper rug og to skæpper byg.

P. R. D.

Act. at supra pro vero extracta
Niemann, amtssekr.«

Søren Jendresen var søn af en fattig inderste i Hostrup. Af en børneflokk på otte var han den næstældste. Hvorvidt han har været nødsaget til at flytte fra Nibøl til sin fødekommune Hostrup oplyses ikke i sagen, ligesom hans videre skæbne er ukendt. Han synes dog at være død før 1830.

J. Christensen.

BOGANMELDELSER

Margrethe Christiansen: Ingeborg Appel og Askov. Kristeligt Dagblads forlag.

Bogen om Ingeborg Appel vil ikke alene interessere de mennesker, der på en eller anden måde har haft tilknytning til denne særprægede kvinde, hvad enten det har været familiemedlemmer,

ældre eller yngre elever på Askov højskole eller de utallige, der på anden vis har haft kontakt med hende; datteren Margrethe Christiansens værk har utvivlsomt bud til langt videre kredse, men med dette sigte savner den fjernestående læser en almindelig kort orientering både om Askov, den i 1865 udflyttede Rødding højskole, og om

familierne Appel og Schrøder. Personregisteret, som for øvrigt ikke er helt fejlfrit, letter den ukyndige noget besværet med de mange nye bekendtskaber, men alligevel er det næsten ugørligt at holde styr på de femten, der hedder Appel, og de tretten, som hedder Schrøder. Og sparsommelighed med datoer og årstal gør det ind imellem vanskeligt at finde ud af begivenhedernes rette rækkefølge.

Bogen bygger på breve, Ingeborg Appel har skrevet og modtaget, på dagbogsuddrag og manuskripter til foredrag og taler, som Margrethe Christiansen har fundet frem og giver fyldige, meget fyldige citater fra. Det ville have givet bogen endnu større værdi, om materialet havde været mere alsidigt.

Ingeborg Appel var – trods hendes egne hyppige understregninger i brevene af indre tvivl – en åndelig stærk kvinde med megen naturlig myndighed, som blev udviklet under hendes uddannelse til gymnastiklærerinde, medens hun studerede i to år på Ling-instituttet i Stockholm, og senere i hendes arbejde. Hendes livsgrundlag var den enkle, ukomplicerede og konservative kristendom, og hendes verden var Askov. Hun var født på Askov, opdraget på Askov, og Askov var meningen med hendes tilværelse. Alt, hvad der tjente til Askovs bedste, var godt, alt andet af sekundær betydning. For hende personlig var det hensynet til Askov, der var enerådende, når det gjaldt uddannelse, ægteskab, arbejde og familieliv. Og, skriver datteren, hun var så stærk, at hun på alle afgørende punkter blev den bestemmende for de to ægtefæller, både i deres form for ægteskab og i deres forhold til arbejdet og til Askov.

Også fysisk var hun stærk; hendes arbejdsdag var livet igennem lang, og at dømme efter bogen, har hun ustandselig været i aktivitet. Bortset fra en »migræne«, der højst sandsynlig stam-

mede fra en upasset hjernerystelse, hun erhvervede sig i studietiden i Stockholm, havde hun et jernhelbred. Og hun havde brug for det. Som forstanderkone på Askov måtte hun stå for en stor husholdning, hvor kravene til en streng økonomi ustandseligt skulle tilgodeses. Hun underviste højskolens elever, plejede de syge, førte en stor korrespondance, og de fem børn, der efterhånden kom i ægteskabet, skulle have deres del af hendes omsorg. Blandt de mange andre opgaver, hun påtog sig, var arbejdet som vikarierende forstander for Jacob Appel i hans ministertid, første gang 1910–13, da han var kultusminister, anden gang, da han, efter at være blevet udnævnt til skoledirektør for Sønderjylland, blev undervisningsminister, senere også kirkeminister i ministeriet Neergaard. Den levende interesse på Askov for Sønderjylland skyldtes både den nære grænse og familiebåndene, som gav anledning til mange illegale rejser sydpå. Fra sin mor og bedstemor havde Ingeborg Appel arvet et Dannebrogssflag, der først måtte hejses på genforeningsdagen – det gik til tops 15. 6. 1920.

Bogens slutkapitel »Mit eget billede af mor« fortæller nok om Ingeborg Appel som mor, men karakteriserer lige så meget datteren, der lignede sin far. Disse få, smukt skrevne sider lige som samler mange løse tråde fra bogen – den personlige vurdering, der kommer frem, understreges af, at datteren, der hele tiden konsekvent har skrevet Ingeborg og Appel, undertiden Jacob, om forældrene, nu pludselig bruger ordene mor og far. Bogens hovedperson kommer læseren nærmere, men man kan kun give hende ret, når datteren af en samtale mellem moderen og hende selv gengiver en bemærkning om faderen: »Du skal skrive om Far,« sagde hun som gammel. »Du forstår så meget, som jeg ikke så.« For Jacob Appel står meget og ufortjent i baggrunden. *ibs*

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

A. Nielsen & Co. A/S
Nykøbing Falster

**Lolland - Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

**Besøg
landsdelens
museer**

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelslagteri**

SKÆRBÆK BANK ^{A/S}

Grundlagt 1920

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

*A. R. Kjærby A-S
Højer*

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

^{A/S} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

Sønderborg
GARN

ORBESEN

Stormagasin
HADERSLEV

DEN NORDSLESVIGSKE
FOLKEBANK
AKTIESELSKAB
AABENRAA

KONTORMØBLER

P. J. SCHMIDT A/S
Vojens - Telefon (045) 4 12 26*

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Redaktørernes adresser:
Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsønsvej 37, Tønder.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.
Cand. polit. Inger Bjørn Svansson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerskole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole
Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling
Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ • VOJENS